

УДК 94(477)«1953/1964»:378

Лук'яненко О. В.,
кандидат історичних наук, ст. викладач,
Полтавський національний педагогічний університет
ім. В. Г. Короленка (Україна, Полтава),
lukyanenko.ov@gmail.com

ПРОСТОРОВО–ЧАСОВІ ВИМІРИ ПОВСЯКДЕННЯ ПЕДИНСТИТУТІВ УРСР ДОБИ «ВІДЛИГИ» (1953–1964 роки) (Ч.3)

Глюструються проблеми професійного життя освітян УРСР які виносила на загал профільна преса періоду десталінізації (1953–1964 рр.). Застосування методу контент-аналізу дозволило проілюструвати тлумачення викладачами вищів змістового наповнення власного робочого часу; виявити реальне та бажане в улаштуванні робочого простору, порівняти оцінювання якості навчально-виховного процесу, ставлення до організації контролю роботи вищів з боку центральних органів влади, а також змалювати образ студента-заочника в ув'язненні педагогіки.

Ключові слова: повсякдення, вища педагогічна школа, десталінізація, робочий час, обладнання, заочна освіта.

Описуючи просторово–часові виміри професійного повсякдення освітян, не можемо оминути й питання якості роботи у змальованих умовах. Тип паче, самі педагоги звертали увагу на факт власної некомпетентності у намаганні замістити державні підручники посібниками регіонального майже кустарного виробництва [1]. Враховуючи цей коментар, педагоги тричі за «відлигу» наголошували на низькій науковій підготовці у своїх рядах. Найяскравіше ж це виявилось на початку 1960–х. У листопаді 1963 р. це було зроблено у дотепній формі байки В. Іванова «Осел убогий», яка висміювала абсурдність окремих наукових розвідок: «У дисертації писав осел убогий, / Що блохи мають слух, коли у них є ноги» [2]. Причин недосконалої науково роботи було безліч – від матеріальної кризи у вишах до персональної неспроможності займатися дослідницькою справою. І чи не найбільше цей конфлікт був помітний у вишах на периферії. У грудні 1963 р. кореспондент «Радянської освіти» підняв злободенну питання на прикладі Глухівського ДПП. Один з деканів закладу, як охарактеризував співбесідник, зневажливо констатував відсталість обласних вищих навчальних закладів: «Написати роботу та ще й захистити її можна лише у центрі». Такі, як він були охрещені «міщанами від науки». На противагу цій думці пропагувався образ людей, які прагнуть до наукової праці навіть з периферії. Прикладом слугували студенти, які самі збирали рослини, засушували їх, складали гербарії, малювали таблиці, робили фотокомпозиції і макети для наукових розвідок [3]. Звісно, це було значне спрощення проблеми. Викладачі та науковці навіть з відстані півстоліття розуміють, що одна справа – створення навчального гербарія, інша – написання фундаментального дослідження. Проте, саме на таких непорівнюваних прикладах преса намагалася довести нікчемність аргументів освітян про відмирання справжньої науки далі від центру.

У 1963 р. полтавські освітяни самі наголошували на власній безпорадності на науковій ниві. Вони зауважували на неспроможності самоорганізуватися для найпростіших наукових заходів. Наприклад, викладачі хотіли послухати промову–звіт завідувача кафедри педагогіки В. Луцького про методику науково–педагогічного дослідження, але за рік часу так і не знайшлося. Не обговорили за три роки кандидатську дисертацію Б. Богуславської, не підписували з приводу нових підручників з історії

педагогіки та психології для школи. Причина цьому була доволі банальна: перевантаження звітною документацією для чергових перевірок з Міністерства. Заходи такого плану фіксувалися у спеціальному зошиті «Облік лекцій, доповідей та іншої громадської роботи». Серед найрозповсюдженіших однотипних записів полтавці наводили такі: «Взяв участь у обласній нараді директорів шкіл» з виробничим навчанням – 7 годин», «Відвідав меморіальний музей Антона Макаренка – 3 години», «Вивчив стан партосвіти і політехнічного виховання працюючих на підприємстві – 10 годин». Були й такі колеги, хто тижнями не приходили до інституту, а зв'язок із кафедрами підтримували лише через лаборантів [4]. Зауважимо, що Міністерство робило неодноразові зауваження щодо недосконалої організації наукової роботи у педінститутах країни, проте вони були марними. У тому ж Полтавському ДПП освітяни визнавали, що заклад не реагував на критику контролюючого органу. Ситуація у науковій сфері залишилася без змін навіть після гострих зауважень 1961 року. Науковці вишу через два роки потому продовжували писати у звітах ті ж фрази: статті та брошури лише готувалися, але не друкувалися. Серед поясень наукової пасивності були найрозповсюдженішими були вивчення літератури та збирання матеріалу. Кореспонденти «Радянської освіти» не даремно назвали свою критичну публікацію «Педагогіка і ... політика невтручання», бо більшість вищих педагогічних закладів намагалися тягнути наукового воза по принципу «не чіпайте, їдемо, як можемо». Проблема була й у тому, що в багатьох вишах директори самі не вели наукової роботи, бо були перевантажені адміністративними справами, забуваючи, що вони були науковцями. Зразком такого «негативного наукового персонажу» у квітні 1964 р. був очільник Запорізького ДПП Микола Шакало [5].

Проблема якості робочого процесу висвітлювалася у пресі не лише з сторони наукових звершень. Періодика торкалася питання рівня підготовки абітурієнтів до педагогічних вищів та зачіпала справу підготовки майбутніх учителів. У січні 1957 р. викладачі вищів обурювалися рівнем знань своїх студентів. Проте, причина цього була не у відсталості школярів, а у безпорадності учителів шкіл та викладачів вищів перед бюрократичною системою. Шкільна програма змінювалася, тоді як вступна програма до вищів залишалася тією ж, що спонукало абітурієнтів до помилок. Освітяни, зокрема, зауважували, що під час вступних іспитів до вищів дітям давали такі питання з математики, які в школі не вивчалися взагалі. Наприклад, ще 1947 р. з програми була виключена тема про модуль переходу від однієї системи логарифмів до іншої, про тригонометричні функції секанс і косеканс, формула бінома Ньютона за від'ємних та дробових показників. Але школярів змушували розв'язувати приклади з використанням цих правил на вступних іспитах [6].

Другий блок оцінки якості підготовки освітян складався з двох взаємопов'язаних пунктів: якості роботи викладачів вишу з подачі нового знання та якості опанування його студентами.

У листопаді 1953 р. вийшла перша критична стаття про діяльність Ізмаїльського ДПП, де однією з головних вад освіти називалася низька мовна грамотність лекцій педагогів (докладніше див. [14–16]). Живим прикладом був викладач марксизму–ленінізму Долгий, що суржиком викладав свій курс. Кореспондент ішов далі, шукаючи те,

як вищий педагогічний заклад допомагав підвищувати інтелектуальний рівень. Проте і тут наштовхувався на невідповідність, породжену матеріальними труднощами та браком кадрів і робочого простору. Тому й риторично запитував читачів: «яку пораду чи допомогу може отримати студент, наприклад, у кабінеті математики, коли цим кабінетом керує людина, яка нічого спільного з математикою не має – вчитель англійської мови»? [7].

Але більшість проблем невідповідності заявленого рівня викладання та результату діяльності виявлялися уже після того, як студенти покидали інститутські лави і самі ставали біля дошки. Тому ряд публікацій, які критикували підготовку учителя у педінститутах належали перу колишніх випускників цих закладів. Справжня «батарея» залпів по неякісному навчанню була випущена у травневому випуску «Радянської освіти» за 1957 р. Колишній студент Дніпропетровського ДПП П. Пузиренко, а на той час уже й учитель Ново-Мар'янівської школи Сталінського району Дніпропетровщини, жалівся, що у виші їх не навчили виразному читанню. Це учителю довелося опановувати вже самотужки [8]. Тут же І. Онищенко звертав увагу, що викладачі педінститутів самі визнавали закиди студентів-біологів щодо необхідності посилення їхньої практичної підготовки, зокрема роботі на навчальних ділянках та в гуртках [9]. А випускник Сумського ДПП В. Яценко жалівся, що виш не підготував його до активної агітаційно-пропагандистської роботи [10]. Як бачимо, молоді учителі хотіли від інституту збільшення практичного компоненту, а не теоретичного знання.

Одним із пояснень цього була кадрова політика та матеріальна скрута, яку самотужки педагогічні інститути подолати були не в силах через специфіку організації бюрократичної системи керівництва. Преса сама підводила до цього, критикуючи інші заклади. Так, у січні 1958 р. описували ситуацію, що скалася у Бердичіві, де створили новий факультет підготовки учителів початкового навчання, збільшивши години на навчання ручній праці, співів, музики та психології. Результат, начебто, був позитивний: у виші створили студентський хор, на факультеті працювали викладачі з педучилища. Проте, була нагальна проблема – на 10 викладачів музики і співу лише один мав вищу педагогічну освіту. Та й самих музичних інструментів не було, як і обладнаної музично-інструментальної кімнати [11].

Якість викладання поєднувалася із уже згадуваною нами проблемою наукового зросту самих викладачів. У серпні 1963 р. П. Йова з Ровенського ДПП вкотре нагадав, що в районах та областях бракувало викладачів з науковими ступенями та вченими званнями, які б могли читати змістовні лекційні курси. Вихід знаходився у тому, аби запрошувати професорів з інших вузів. Так, у Рівне приїздили лектори з Ленінградського ДПП. Зокрема, у 1963 р. знаковими були лекції члена-кореспондента АПН РРФСР Володимира Мясіщева з психології для студентів [12].

Окрім власне непідготовленості викладача існувала й проблема, як студента звести з цим викладачем. Прикладом цієї «невдалої зустрічі» була ситуація, що склалася у Житомирі. Старе приміщення педагогічного інституту вивільнилося після відбудови довоєнного корпусу. Його ц передали під загально-науковий факультет (ЗНФ) Житомирського педінституту та

загально-технічний факультет (ЗТФ) Київського політехнічного вишу. Проте, намістився дивний контраст. Кращі викладачі Житомирського ДПП читали лекції у двох інституціях – у alma mater та на новоствореному факультеті. Лекції професорського-викладацького складу у педінституті виявилися науково глибокими, свіжими та яскравими. Аж за 200 метрів від ДПП, в аудиторіях ЗНФ, вечорами було порожньо, хоча до роботи ставали ті ж професіонали! Виявилось, що з 1050 студентів ЗНФ лише 100 навчалось на очному вечірньому факультеті. Решта була заочники. Тому склалася ситуація, коли ЗНФ створили, але виш до студента не наблизився. Як констатували самі житомиряни, лише 10% молоді працювало під керівництвом викладачів, тому й якість отриманого знання була у них відповідною. Решта 90: варилися у сокові власних про і помилок на місцях. Не дивно, що в обласному центрі рекомендували створити відділи ЗНФ у місцях високої концентрації студентів – у Коростені, Овручі, Новограді-Волинському та Бердичеві, аби звести двох суб'єктів навчального процесу разом [13].

Список використаних джерел

1. Лук'яненко О. В. Камені на шляху наукового поступу освітніх повоенних педінститутів УРСР // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2014. – Вип.86. – С.67–70.
2. Іванов В. Осел убогий // Радянська освіта. – 16 листопада 1963. – №91. – С.2.
3. Ковмір Ю. Є у Глухові // Радянська освіта. – 1 грудня 1963. – №95. – С.1.
4. Педагогіки і... «політика невтручання» // Радянська освіта. – 10 серпня 1963. – №63. – С.2–3.
5. Березовський Ф. Одних директив недостатньо // Радянська освіта. – 14 квітня 1964. – №32. – С.2.
6. Фісун Ф. Слово вчителя про вступні экзамени до вузів // Радянська освіта. – 12 січня 1957. – №2. – С.4.
7. Сиротюк М. Роботу інституту на вищий рівень // Радянська освіта. – 14 листопада 1953. – №46. – С.2.
8. Пузиренко П. Удосконалити підготовку майбутніх учителів // Радянська освіта. – 4 травня 1957. – №18. – С.4.
9. Онищенко І. Удосконалити підготовку майбутніх учителів // Радянська освіта. – 4 травня 1957. – №18. – С.4.
10. Яценко В. Удосконалити підготовку майбутніх учителів // Радянська освіта. – 4 травня 1957. – №18. – С.4.
11. Мойсеєнко М. Новий факультет // Радянська освіта. – 11 січня 1958. – №2. – С.2.
12. Йова П. Це – корисно, це – потрібно // Радянська освіта. – 24 серпня 1963. – №67. – С.2.
13. Ткаченко О. Будні загальнонаукового // Радянська освіта. – 11 січня 1964. – №4. – С.2.
14. Лук'яненко О. В. Між гнобленням та відродженням: українська мова у повоенних педінститутах УРСР // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2014. – Вип.84. – С.117–120.
15. Лук'яненко О. В. Мовне питання у середовищі освітніх УРСР часів десталінізації // Сумська старовина. – 2012. – №36–37. – С.72–82.
16. Лук'яненко О. В. Мотивація повсякденної поведінки освітніх УРСР доби «відлиги» // Materiály VIII mezinárodní vedecké – praktická konference «Vznik moderní vědecké – 2012». – Díl 7. Historie. Politické vědy. Administrativa: Praha. P. H. «Education and Science» s.r.o. – S.3–5.

References

1. Luk'yanenko O. V. Kameny na shlyakhu naukovooho postupu osvityan povoyennykh pedinstytutiv URSR // Hileya: naukovyy visnyk: Zbirnyk naukovykh prats'. – K., 2014. – Vyp.86. – S.67–70.
2. Ivanov V. Osel ubohyy // Radyans'ka osvita. – 16 lystopada 1963. – №91. – S.2.
3. Kovmir Yu. Ye u Hlukhovi // Radyans'ka osvita. – 1 hrudnya 1963. – №95. – S.1.
4. Pedahohiky i... «polityka nevtruchannya» // Radyans'ka osvita. – 10 serpnya 1963. – №63. – S.2–3.

5. Berezovs'kyi F. Odnykh dyrektyv nedostatn'o // Radians'ka osvita. – 18 kvitnya 1964. – №32. – S.2.
6. Fisun F. Slovo vchytelya pro vstupni ekzameni do vuziv // Radians'ka osvita. – 12 sichnya 1957. – №2. – S.4.
7. Syrotyuk M. Robotu instytutu na vyshchyy riven' // Radians'ka osvita. – 14 lystopada 1953. – №46. – S.2.
8. Puzyrenko P. Udokonaluyuvaty pidhotovku maybutnikh uchyteliv // Radians'ka osvita. – 4 travnya 1957. – №18. – S.4.
9. Onyshchenko I. Udokonaluyuvaty pidhotovku maybutnikh uchyteliv // Radians'ka osvita. – 4 travnya 1957. – №18. – S.4.
10. Yashchenko V. Udokonaluyuvaty pidhotovku maybutnikh uchyteliv // Radians'ka osvita. – 4 travnya 1957. – №18. – S.4.
11. Moysyenko M. Novyy fakul'tet // Radians'ka osvita. – 11 sichnya 1958. – №2. – S.2.
12. Yova P. Tse – korysno, tse – potribno // Radians'ka osvita. – 24 serpnya 1963. – №67. – S.2.
13. Tkachenko O. Budni zahal'nonaukovoho // Radians'ka osvita. – 11 sichnya 1964. – №4. – S.2.
14. Lukyanenko O. V. Mizh hnoblenniam ta vidrodzhenniam: ukrayins'ka mova u povoyennykh pedinstytutakh URSR // Hileya: naukovyy visnyk: Zbirnyk naukovykh prats'. – K., 2014. – Vyp.84. – S.117–120.
15. Lukyanenko O. V. Movne pytannya u seredovyschii osvityan URSR chasiv destalinizatsiyi // Sums'ka starovyna. – 2012. – №36–37. – S.72–82.
16. Lukyanenko O. V. Motyvatsiya povsyakdennoyi povedinky osvityan URSR doby «vidlyhy» // Materiily VIII mezinarodni vedecko – prakticka konferencie «Vznik modern vedecké – 2012». – Dii 7. Historie. Politické vedy. Administrativa: Praha. P. H. «Education and Science» s.r.o. – S.3–5.

Lukyanenko O. V., Ph.D. in History, Senior lecturer in Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Ukraine, Poltava), lukyanenko.ov@gmail.com

Spacetime dimensions of the daily life of the pedagogical institutes of the UkrSSR of the «thaw» period (1953–1964) (Part 3)

The article illustrates what problems of the professional life of teachers of the UkrSSR were covered by the profile press of the period of de-Stalinization (1953–1964). Application of the method of content analysis allowed to illustrate the university teachers' interpretation of substantive content of their own working time; to identify the actual and the desired equipping of the workspace, to compare the assess to the quality of the educational process, the attitude towards the organization of the control over the work of high schools from the side of the central government, as well as to describe the way of representation of part-time students in the worldview of the teachers.

Keywords: everyday life, the higher pedagogical school, de-Stalinization, time, equipment, distance education.

* * *

УДК 94(477.8)«1958/1964»

Машченко Н. В.,
аспірантка кафедри нової і новітньої історії України,
Східноєвропейський національний університет
ім. Лесі Українки (Україна, Луцьк),
natalia_mashchenko@ukr.net

ОСВІТНЯ РЕФОРМА 1958 РОКУ НА РІВНЕНЩИНІ: СУТЬ, ВПРОВАДЖЕННЯ, НАСЛІДКИ

Досліджується процес реалізації в Рівненській області освітньої реформи 1958 року. Аналізуються основні складові перебудови загальноосвітніх навчальних закладів регіону: поява восьмирічних і одинадцятирічних шкіл, розширення мережі шкіл робітничої і сільської молоді, запровадження виробничого політехнічного навчання для старшокласників, утворення шкіл-інтернатів. Аналіз історичних документів свідчить, що освітні нововведення досить швидко були втілені в життя. Однак, слабка навчально-матеріальна база шкіл, брак кабінетів і майстерень, дефіцит вчительських кадрів ускладнювали роботу навчальних закладів. Вибір професії учнями проводився без врахування індивідуальних запитів, а їх підготовка не брала до уваги реальні потреби народного господарства. Ці фактори сприяли тому, що освітня реформа поступово почне згоратися, а після зміщення Хрущова, буде відмінена.

Ключові слова: освітня реформа, виробниче навчання, політехнізація, школи-інтернати, Рівненська область.

Ліберальні трансформації середини 1950-х років не оминули освітню сферу. Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» став дороговказом, згідно з яким протягом 1958–1964 років в шкільній справі запроваджувалися структурні перетворення. В Україні дублюючий закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти Української РСР» був ухвалений в 1959 році. Він містив ряд новацій, зокрема: вводилась обов'язкова восьмирічна неповна середня освіта (замість семирічної), середні десятирічні школи перетворювались у одинадцятирічні політехнічні, що мали поєднувати навчання із суспільно-корисною працею, з'являлись школи-інтернати, групи продовженого дня, батькам дозволялося обирати мову навчання для своїх дітей у загальноосвітніх навчальних закладах [1].

До питання реалізації освітньої реформи 1958 року звертались як радянські, так і українські історики. Серед останніх наукових доробок слід відмітити роботи Л. Д. Березівської [2], О. Ю. Яницького [3], О. А. Марчук [4]. Їх праці торкаються загальних напрямків перебудови школи на УРСР і не розглядають перебіг реформи на регіональному рівні. Тому метою нашої розвідки є дослідження особливостей проведення освітньої реформи 1958 року в Рівненській (з 1991 року Рівненській) області.

Стратегічним напрямом роботи школи в законі було визначено принцип поєднання загальноосвітнього і політехнічного навчання. З цією метою у школах вводилось політехнічне виробниче навчання, частина занять якого проводилася на підприємствах чи в колгоспах. Варто зауважити, що виробниче навчання в загальноосвітніх закладах УРСР запроваджено ще з 1954/1955 навчального року. Цього року в навчальні плани для учнів 5–7 класів були введені практичні заняття в майстернях і на дослідних навчальних ділянках, а у 8–10 класах – практикуми з машинознавства, електротехніки і сільськогосподарства. В 1955 році розпочалось активне створення, переважно в сільській місцевості, учнівських виробничих бригад. Таким чином на початок 1957/1958 навчального року у Рівненській області 52 школи мали класи з виробничим навчанням. Політехнічною освітою було охоплено 2570 учнів 8–10 класів, тобто 5,4% від загальної кількості дітей середніх шкіл [5, арк. 175]. Значними виявились того року і капіталовкладення на зміцнення навчально-матеріальної бази шкіл, де організовано класи з виробничим навчанням – 512 тис. крб. [5, арк. 179].

Отож, глобальна перебудова загальноосвітніх шкіл в області розпочалась у 1959 році, після ухвалення Постанови Бюро Рівненського обкому КПУ, де ставилось завдання провести протягом 1959–1962 років реорганізацію 128 загальноосвітніх середніх шкіл області таким чином:

1. 64 десятирічні школи перетворити в одинадцятирічні загальноосвітні трудові політехнічні школи з виробничим навчанням, перевівши їх навчання з 1959 року на нові плани і програми;

2. 38 середніх шкіл, що не мають відповідної навчально-матеріальної бази, залишити десятирічними політехнічними школами із виробничим навчанням і протягом періоду реорганізації ці заклади мають здійснювати навчальний процес відповідно до старих навчальних планів і програм;